

SPECIFIČNOSTI DOKAZIVANJA KRIVIČNOG DJELA SPOLNI ODNOS SA DJETETOM

SAŽETAK: Problematika spolnog zlostavljanja djeteta je uvijek aktuelan problem na koji je potrebno stalno i permanentno ukazivati kako iz ugla naučnog i stručnog mišljenja tako i u odnosu na značaj ovog problema u okviru društvene zajednice. Zemlje iz okruženja su također suočene sa problemom zlostavljanja djeteta tako da su jedan dio legislative prilagodili kriminalno političkom značaju pojave te uskladili kaznenu politiku u odnosu na društvenu opasnost, karakter i prirodu krivičnih djela iz pomenute oblasti. U Bosni i Hercegovini je posljednjih godina tematika zlostavljanja djeteta dostigla veoma zapažen značaj što je rezultat određenih istraživanja u ovoj oblasti ali i aktivan angažman nevladinih organizacija kao i institucije ombudsmena za djecu posebno u Republici Srpskoj. Spolni odnos sa djetetom nužno je posmatrati u okviru pojma seksualnog zlostavljanja djeteta jer je njegov integrativni dio i realna posljedica, tako da je prosto nemoguće govoriti o paralelnom odnosu ova dva oblika, već o revitalizaciji jednog izdvojenog segmenta u formi konkretnog krivičnog djela. U suštini, radi se o tihom problemu koji zadire u najdublju sferu prava djeteta, odnosno njegov polni integritet koji se manifestuje u najperfidnijim oblicima.

Cilj ovog rada usmjeren je prije svega na sistematski pristup postupka dokazivanja krivičnog djela spolni odnos sa djetetom. Sam naziv krivičnog djela upućuje nas na uvijek prisutni aktualitet problematike spolnog zlostavljanja djeteta uopće, u okviru kojeg se kao najekstremniji dio pojavljuje direktni spolni odnos sa djetetom kao jedan od naperfidnijih oblika. Potreba struktuiranja i nominiranja pojedinih radnji dokazivanja u predkrivičnom postupku proizilazi iz činjenice da su modaliteti izvršenja ovog krivičnog djela različiti i da se permanentno pojavljuju modifikovani oblici. Osim navedenog uputno je pomenuti da je napredak informacione tehnologije i virtuelnih komunikacija dao mogućnost učiniteljima ovih krivičnih djela da kreiraju rafinirane obrasce izvršenja krivičnog djela, sa elementima perfidnih a u nekim prilikama i aberantnih ponašanja. Takvi modaliteti su osjetljivi i promjenjivi, podložni vremenskim i prostornim dimenzijama, sa prisutnim traseološkim deficitom, i odsustvom materijalnih tragova. Dokazivanje krivičnog djela spolni odnos sa djetetom je specifičan postupak u kojem se ne pojavljuju konvencionalni dokazi, tako da je težište dokazivanja usmjereno uglavnom prema personalnim izvorima dokazivanja, medicinskim vještačenjima, prepoznavanju itd. što u konačnici može dovesti do raznih poteškoća kod donošenja sudske odluke, bespotrebnog viktimiziranja djeteta (kao žrtve) kroz ponavljanje iskaza i saslušanja, suočavanja sa osumnjičenim itd.

Glavne riječi : dokazivanje, dokaz, dijete, medicinski pregled, osumnjičeni ,vještačenje.

U v o d

Dokazivanje krivičnog djela spolni odnos sa djetetom predstavlja kompleksnu oblast, koja implicira niz specifičnosti koje se pojavljuju prilikom poduzimanja pojedinih radnji dokazivanja kako u fazi kriminalističke obrade, tako i u fazi istrage. Dakle, riječ je o krivičnom djelu koje se ne pojavljuje u svakodnevnoj praksi, i za koje, u većini slučajeva, nema svjedoka. Pored navedenog, ovo krivično djelo prati i veliki deficit predmeta i tragova kao nosioca dokaznih informacija, tako da se u krivičnom postupku pravosudni organi dosta susreću sa personalnim izvorima dokaza na koje će u ovom radi posebno biti ukazano. Iz navedenih razloga organi gonjenja moraju voditi računa o kvalitetnom prikupljanju dokaza prije pokretanja istrage, gdje ključnu ulogu imaju policijska tijela. Većina policijskih tijela u čijoj je nadležosti istraživanje krivičnog djela spolni odnos sa djetetom imaju profilirane i

educirane kadrove koji pod nadzorom tužioca temeljito vode računa o prikupljanju specifičnih dokaza. Najčešći dokazi koji se pojavljuju kod ovog krivičnog djela proizilaze iz postupaka vještačenja, posebno bioloških tragova. Pored navedenog relevantni dokazi mogu se prikupljati tjelesnim pregledom osumnjičenog i djeteta (oštećenog), uviđajem na tijelu ili kao posebna forma tjelesnog pregleda koji poduzima stručna osoba – vještak. Prvi postupak se u pravilu poduzima u fazi kriminalističke obrade (prije pokretanja istrage), dok se postupak vještačenja može narediti i nakon stavljanja naredbe za sprovođenje istrage kao i u drugim fazama krivičnog postupka. U suprotnom neozbiljan pristup kvalitetu prikupljanja dokaza može dovesti do otežavajućih okolnosti u kasnijim fazama krivičnog postupka, eksplicitno kod donošenja sudskih presuda u krivičnim predmetima koji se vode za krivično djelo spolni odnos sa djetetom. Takve okolnosti odnose se na kredibilitet materijalnih dokaza, relativizaciju forenzičkih nalaza, dugotrajnost postupka te odnosa prema oštećenom (djetetu) pri čemu dolazi do sekundarne viktimizacije.

1. DOKAZIVANJE KRIVIČNOG DJELA SPOLNI ODNOS SA DJETETOM

Može se općenito reći da je dokazivanje procesna radnja koja se sastoji od procesa izvođenja dokaza, odnosno predstavljanja njihovih sadržaja u formi i na način koji je propisan procesnim normama, te fiksiranjem izvedenog sadržaja kako bi se isti sačuvao od uništenja, mijenjanja i zaboravljanja (Krivokapić et al., 2003; cit. u Deljković, 2012a, s. 35). U savremenoj doktrini krivičnog procesnog prava, pod dokazom (lat. *probatio*) se podrazumijeva izvor saznanja o važnoj činjenici koja se u krivičnom postupku ne može utvrditi vlastitim opažanjem, te stoga procesno tijelo, “misaono uporište za njezino utvrđivanje izvodi iz sadržaja iskaza osobe, isprave ili tehničke snimke, zaključivanjem o postojanju ili nepostojanju te činjenice“ (Krapac, 2003; cit. u Halilović, 2010, s. 34). U tom smislu, dokazi predstavljaju podatke činjenične prirode koji proizlaze iz krivičnoprocesnih radnji poduzetih od strane krivičnoprocesnih subjekata, na osnovu kojih se utvrđuje činjenično stanje kao temelj za izvođenje relevantnih zaključaka o elementima krivičnog djela i krivične odgovornosti. Stoga je dokaz u procesnom smislu (po svojoj sadržini), svaki osnov koji govori za istinitost neke važne činjenice u postupku (Ilić, 2001, s. 156).

2. UVIĐAJ KAO RADNJA DOKAZIVANJA

Potrebe naslovne teme upućuju na sadržajni pristup uviđaju na tijelu osumnjičenog i oštećenog (djeteta), a razlog za to je traseološki deficit koji je očekivan kod krivičnog djela u

pitanju, kao i plurilokalizacija mjesta uviđaja koja se često pojavljuje, posebno kod krivičnog djela silovanja (Modly, 1998, s. 539). Tjelesni pregled osumnjičenog i oštećenog (žrtve) kao oblik uviđaja obuhvata ljekarski i ginekološki pregled sa učešćem stručnih lica (Bojanić, 2011, s. 301). Ljekarski pregled osumnjičenog, kao uviđaj na tijelu, određen je i odredbama člana 123. stav 1. ZKP FBiH. Važno je istaći da se ovaj pregled može obaviti i bez pristanka osumnjičenog ako je potrebno da se utvrde činjenice važne za krivični postupak.

Uviđaj na tijelu žrtve započinje sudski medicinar pregledom obuće i odjeće. Bojanić (2011, str. 302) preporučuje da se tjelesni pregled maloljetnika, pa i djeteta, kao specifičan pregled, obavlja u prisutnosti roditelja maloljetnika odnosno djeteta. Kod ginekološkog pregleda žrtve, vrijeme ima krucijalnu ulogu, s obzirom na to da je najveći broj stvarnih dokaza osjetljive prirode i prolaznog karaktera (Modly, 1998, s. 488). Takvim dokazima moguće je utvrditi da li je došlo do penetracije i prinudne ili dobrovoljne obljube. Cilj ljekarskog pregleda kao oblika uviđaja na tijelu sa medicinsko-kriminalističkog stanovišta, jeste utvrđivanje genitalne defloracije, postojanje snošaja, eventualne povrede, te pronalazak mogućih tragova (Ramljak, 1999, s. 388).

Iz naprijed navedenog proizlazi da je uviđaj na mjestu događaja, izvan njega, kao i na tijelu osumnjičenog i žrtve, veoma važna i neizostavna radnja dokazivanja kod krivičnog djela spolni odnos sa djetetom, kojom se obezbjeđuju kako činjenice važne za krivični postupak, tako i materijalni tragovi kao nosioci dokaznih informacija.

3. TJELESNI PREGLED OSUMNJIČENOG

Tjelesni pregled osumnjičenog predstavlja posebnu vrstu vještačenja koja se može narediti kada je potrebno na tijelu ili u tijelu ove osobe, utvrditi činjenice važne za krivični postupak (Halilović, 2011, s. 29). Može se poduzeti i kao uviđaj, i to u slučajevima kada ga poduzima organ krivičnog postupka, a ne vještak sudsko-medicinske struke (Bojanić, 2011, s. 277). U stavu 2. i 3. člana 123. ZKP FBiH propisano je da preduzimanje tjelesnog pregleda naređuje sud ili tužilac u slučajevima opasnosti od odlaganja, te nije dopušteno da se prema osumnjičenom primjene medicinske intervencije kojima bi se utjecalo na volju osobe pri davanju iskaza.

Čim to dozvole okolnosti, osobu koja ima status osumnjičene za krivično djelo spolni odnos sa djetetom potrebno je pregledati, a tokom pregleda potrebno se pridržavati načela sistematičnosti i temeljitosti. Stvarni cilj i zadatak ljekarskog pregleda kod seksualnih delikata, jeste da se osiguraju dokazi koji govore u prilog snošaju, mogućem razdjevičenju,

povredama i tragovima koji su specifični za ovakvu vrstu delikata, te oni koji ukazuju na postojanje različitih spolnih bolesti (Bojanić, 2011, s. 302).

U pogledu pregleda osumnjičenog, jasnu distinkciju između kriminalističkih aktivnosti i ljekara napreciznije je postavio Gorkič (1981, s. 211), koji navodi da kriminalističke aktivnosti obuhvataju sljedeće: pregled odjeće osumnjičenog prema opisu žrtve, a koju je u pojedinim situacijama potrebno pribaviti i pretresom, izuzimanje mikrotragova sa dlanova i noktiju, uzimanje briseva sa penisa, dlaka sa bručika i mošnica, vlasi kose i pljuvačke, te na kraju i fotografisanje povreda. Isti autor u svom pregledu navodi da se ljekarski pregled poduzima kao opšti i posebni pregled sa ciljem pronalaženja mogućih izvora krvarenja, krvi i mokraće, zaraznih i spolnih bolesti.

Modly (1998, str. 519) ističe da se nakon orijentacionog pregleda, koji počinje od prvog kontakta sa osumnjičenom osobom (u kojem se detektuju vidljivi tragovi na njegovoj odjeći i nepokrivenim dijelovima tijela), može se pristupiti sistematskom pregledu. Kod sistematskog pregleda preporučuje se skidanje odjeće sa osumnjičene osobe, koju je prema obavijesti od žrtve ili po drugom izvoru informacija nosila u vrijeme izvršenja krivičnog djela (na čistom po mogućnosti bijelom papiru ili plahti). Također je poželjno sa pregledom ruku započeti od šaka, iz razloga što se ispod rubova noktiju mogu naći tragovi sperme, felacije, krvi i eventualno epitela kože koja potiče od žrtve.

Kod pregleda osumnjičene osobe, ljekarski pregled mora biti potpun, to jeste, treba obuhvatiti cijelo tijelo, uz opis svake promjene ili ozljede (Modly, 1998, s. 520). Naročitu pažnju treba usmjeriti na eventualno postojanje veneričnih oboljenja. Detaljan ljekarski pregled osumnjičene osobe ima zadatak da evidentira sve eventualne povrede na tijelu, nakon čega se pristupa izuzimanju mikrotragova sa dlanova, bris polnog uda, uzorci dlaka sa bručika, kosa sa glave i pljuvačka (Ramljak, 1999, s. 388).

Jedna od radnji koja se preduzima tokom ljekarskog pregleda osumnjičene osobe je i uzimanje uzoraka krvi i urina, ukoliko nije prošlo više od nekoliko sati od događaja (Gorkič, 1972, s. 113). Za ovu radnju također se vežu odredbe člana 123. stav 2. ZKP FBiH, prema kojoj se uzimanje krvi obavlja po pravilima medicinske struke radi analize i utvrđivanja drugih važnih činjenica za krivični postupak, ako zbog toga ne bi nastupila štetna posljedica po zdravlje osobe. Kao i ljekarski pregled, uzimanje krvi iz predhodno navedenih razloga može se preduzeti i bez pristanka osumnjičene osobe.¹

¹ Član 123. stav 2. Zakona o krivičnom postupku F BiH, *Službene novine Federacije BiH*, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13.

4. TJELESNI PREGLED DJETETA

Tjelesni pregled djeteta (žrtve) oštećenog krivičnim djelom spolni odnos sa djetetom može se posmatrati sa aspekta primjene kriminalističkih pravila sa jedne, i medicinskih sa druge strane. U tom kontekstu, tjelesni pregled se javlja kao pregled djelimično ili potupno nagog tijela ili dijelova tijela u cilju utvrđivanja njegovog stanja, s ciljem da se pronađu predmeti koji su u odjeći, ispod odjeće, na površini tijela ili u skrivenim tjelesnim šupljinama (Bojanić, 2007). Kada su u pitanju seksualni delikti, tjelesni pregled žrtve preduzima se tokom uviđaja uz angažovanje sudskog medicinara (Grozđanić i Sršen, 2001, s. 315). Prva faza tog pregleda započinje pregledom odjeće i obuće, s obzirom na to da se na odjeći mogu naći tragovi podloge na kojoj je ležala žrtva, zemlje, trave, tekstilnih vlakana iz prekrivača, ležaja ili sjedišta automobila ili odjeće osumnjičenog, kao i bazični biološki tragovi krvi, kose, dlake ili sperme. U drugoj fazi se pristupa izuzimanju mikrotragova ispod noktiju, uzoraka stidnih dlaka i kose, a sve sa ciljem razjašnjavanja transfera ovih tragova, dok se u trećoj fazi vrši opisivanje ozljeda i njihovo fotografisanje. Kad je žrtva osoba ženskog spola, potreban je ginekološki pregled, kojom prilikom, pažnja liječnika mora biti usmjerena i na mogućnost prenošenja nekih spolnih bolesti (Gorkič, 1972, s. 111).

Tjelesni pregled djeteta (žrtve) predstavlja specifičan pregled koji obuhvata opći ljekarski pregled, sudsko-medicinski pregled i ginekološki pregled (Bojanić, 2011, s. 300). Opći tjelesni pregled i ginekološki specijalistički pregled spadaju u sferu uviđaja, te u tom smislu ove radnje treba shvatiti kao uviđaj na tijelu, sa učešćem stručnih osoba medicinske struke i ljekara ginekološko-akušerske specijalnosti (Bojanić, 2011, s. 301). Za razliku od tjelesnog pregleda, sudsko-medicinski pregled spada u oblast vještačenja i poduzima se na osnovu naredbe za tjelesni pregled koju izdaje sud, a u hitnim slučajevima i tužitelj.

U skladu sa propisanim procedurama, još u fazi uviđaja poduzetog povodom krivičnog djela spolni odnos sa djetetom, poželjno je uključivanje stručnih lica (u ovom slučaju ljekara pedijatra) koji bi trebali biti dio multidisciplinarnog tima, kako u fazi istrage tako i u fazi stručnog tretmana problema (Ćorić, Buljan-Flander i Štimac, 2009, s. 3). Bojanić (2011, s. 308) navodi da se ne preporučuje obavljanje ginekološkog pregleda djeteta kod krivičnog djela silovanja, osim u slučaju krvarenja, jer nije moguće primijeniti kolposkopiju kao opći i uobičajeni dijagnostički instrumentarij.

Pedijatarski pregled djeteta započinje sistematskom opservacijom kože, uočavanjem i opisom starih i svježih ozljeda, uz navođenje topografije povreda koje eventualno ukazuju na otpor ili odbranu (Modly, 1998, s. 491). Fizikalnim pregledom moguće je detektovati

upečatljive znakove koji se manifestuju kao edem vulve (ženska djeca) a koji može biti i upalne etiologije. Modrice su također česta pojava anogenitalne traume i ne upućuju uvijek na seksualno zlostavljanje (Ćorić, Buljan-Flander i Štimac, 2009, s. 4). Ćorić et al. (2009) upućuju da je kod većine slučajeva seksualnog zlostavljanja djece fizikalni nalaz normalan i nespecifičan, te da su pozitivni medicinski nalazi veoma važni za iniciranje kriminalističke istrage. Ramljak (1999, s. 387) ukazuje na specifičan nalaz kod silovanja ženske osobe mlađe od 14 godina, koji se manifestuje u vidu oštećenja zidne usmine i grlića materice, a sve zbog nesrazmjernosti polnog uda i infantilnog genitalnog aparata.

Kada su u pitanju složeniji slučajevi spolnog zlostavljanja djeteta, provodi se proširena forenzička evaluacija, kombinovana sa kliničkim i forenzičkim tehnikama (Ćorić, Buljan-Flander, Štimac, 2009, s. 6). U tom smislu, u toku ginekološkog specijalističkog pregleda žrtve ženskog pola, prije pregleda djevičnjaka i rodnice, potrebno je na smotuljcima vate uzeti briseve sa gornjih područja bedara, stidnice i međice (Modly, 1998, s. 492). Modly (1998) ističe da se kod slučajeva felacije, nekoliko sati nakon događaja, može uzeti bris iz usne šupljine, a kod analnog snošaja i bris iz anusa. U toku općeg specijalističkog pregleda žrtve muškog spola, u slučaju analnog snošaja i felacije, također se uzimaju brisevi iz analnog otvora i usne šupljine. Tragovi sperme na brisevima uzetim iz tjelesnih šupljina ili sa tijela postojani su do 72 sata nakon snošaja (Ramljak, 1999, s. 390).

5. SASLUŠANJE SVJEDOKA

Saslušanje svjedoka je radnja dokazivanja kojom se od osobe prikupljaju obavještenja o krivičnom djelu, učinitelju ili drugim važnim okolnostima krivičnog djela, ako je vjerovatno da će ih osoba svojim iskazom moći saopštiti. Ovlaštene službene osobe ne mogu saslušavati svjedoke kada je ova radnja propisana kao radnja dokazivanja.

Funkcija svjedoka je nezamjenjiva i ona obuhvata nekoliko obaveza među kojima su: odazivanje pozivu, svjedočenje i davanje iskaza (Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005b, s. 252). Domaće pravo razlikuje nekoliko klasifikacija svjedoka, kao što su svjedok očevidadac, svjedok po čuvenju, maloljetni i punoljetni svjedok, itd. (Halilović, 2012, s. 150). Halilović (2012) navodi da je svjedok dužan u cilju spoznavanja istine u postupku dati svoj iskaz pred procesnim tijelom u pogledu činjenica koje su mu poznate. Također je dužan da saopšti i svoja čulna saznanja o važnim činjenicama, a da pri tom ne iznosi svoje zaključke i mišljenja o nečemu (Ilić, 2001, s. 163). Funkcija svjedoka spojiva je sa funkcijom oštećenog (Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005b, s. 253), ali nije spojiva sa funkcijom

nekih procesnih subjekata. Svjedok je dužan da govori istinu o onome što mu je poznato o stvari koja je predmet krivičnog postupka, u protivnom čini krivično djelo davanja lažnog iskaza (Ilić, 2001, s. 165). Međutim, svjedok nije dužan da odgovara na pojedina pitanja ako bi ga istinit odgovor izložio krivičnom gonjenju.²

U pogledu dokazne vrijednosti, iskazu svjedoka se pristupa sa velikom oprežnošću. U tom kontekstu, Halilović (2012, s. 151) navodi najmanje dva razloga koji govore u prilog ovoj konstataciji: prvi je da svjedok može svjesno govoriti neistinu, a drugi da može htjeti govoriti istinu, ali da se njegov iskaz ne poklapa sa stvarnošću, a da on to i ne zna. Kada je u pitanju saslušavanje svjedoka za krivično djelo spolni odnos sa djetetom, najčešće se mogu pojaviti dvije kategorije svjedoka, a to su djeca i maloljetnici kao svjedoci. Zakon o krivičnom postupku FBiH niti u jednom dijelu ovu kategoriju nije označio kao apsolutno nesposobnu za svjedočenje, ali je postavio određena ograničenja koja se tiču uzrasta, fizičkog i drugog svojstva svjedoka. Stoga se na maloljetnu osobu, koja treba biti saslušana kao svjedok, primjenjuju pravila koja se odnose na saslušanje punoljetnih svjedoka ako u Zakonu nije drugačije određeno. Međutim, zakonske odredbe su prilagođene na način da propisuju poseban tretman prema maloljetnim svjedocima³ posebno kada je maloljetnik oštećen krivičnim djelom. U tom smislu, prilikom saslušanja maloljetne osobe kao svjedoka, nalaže se obazrivo postupanje u cilju zaštite psihičkog zdravlja maloljetne osobe, a ako je potrebno, saslušanje se može obaviti uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe. Drugo zakonsko rješenje propisuje mogućnost saslušavanja maloljetnika i djeteta kao svjedoka putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka u slučaju postojanja opravdanih razloga.

6. SASLUŠANJE DJETETA (ŽRTVE) KAO POSEBNE KATEGORIJE SVJEDOKA

Kada je u pitanju procesno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini, kod krivičnih djela protiv spolnog integriteta, a gdje su žrtve djeca i maloljetnici, primjenjuju se posebne odredbe iz Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, a koje i entitetski zakoni regulišu na isti način (Živković, 2010, s. 45). Ove posebne odredbe koje štite interes djece i maloljetnih lica u krivičnom postupku usklađeni su sa međunarodnim standardima, prije svega Konvencijom o pravima djeteta i Fakultativnim protokolom uz konvenciju o pravima djeteta.⁴

² Član 98. stav 1. Zakona o krivičnom postupku FBiH, Službene novine Federacije BiH, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13.

³ Član 100. stav 4. i 6. Zakona o krivičnom postupku FBiH, Službene novine Federacije BiH, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13.

⁴ Službeni glasnik BiH, br. 5/02, Međunarodni ugovori.

Treba istaći da je Republika Srpska u januaru 2010. godine, usvojila Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.⁵ Pomenutim zakonom, dijete se definiše u skladu sa međunarodnim standardima, te su između ostalog sadržane i odredbe koje se odnose na djecu koje su žrtve krivičnih djela ili se u krivičnom postupku pojavljuju u ulozi svjedoka. Od ostalih rješenja definisanih ovim Zakonom, propisuju se odredbe o saslušanju djeteta, zabrani suočavanja sa osumnjičenim, te prilagođavanja procedura ispitivanja uzrastu djeteta i njegovom psiho-fizičkom razvoju. U Brčko Distriktu, također je donesen Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku⁶ koji propisuje skoro identična rješenja kao i Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, odnosno utvrđuje posebna pravila postupanja prema djeci koja su žrtve krivičnih djela ili svjedoci. Prema ovim pravilima, dužni su da postupaju sudovi, tužilaštva, ovlaštena službena lica, škole i dr. institucije i ustanove uključene u krivičnu proceduru (član 1.). Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH objavljen je u službenim novinama FBiH br.7/14 (29.01.2014) i propisuje skoro identična rješenja kao i pomenuti zakoni koji uređuju ovu oblast.

Nadalje, Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja,⁷ predstavlja novi međunarodni dokument i pravni osnov za dalju dogradnju zakonodavnog okvira u oblasti zaštite djece od seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe (Grahovac, 2010, s. 6). Zahtjevi iz pomenute Konvencije odnose se na sprječavanje svakog oblika nasilja nad djecom, kao i podizanje svijesti građana o neprihvatljivosti svakog ponašanja koje za cilj ima seksualno iskorištavanje djece. Također su inicirane i mjere zaštite i podrške žrtvama nasilja, informisanje javnosti i djece o pravima koja imaju i opasnostima koje mogu dovesti do povrede njihovih prava, te uspostavljanje i vođenje evidencija o učiniteljima ovih krivičnih djela.

Zakon o krivičnom postupku FBiH sadrži posebne odredbe o pravilima u pogledu dokaza u slučajevima seksualnih delikata koje se odnose na oštećenog, te se navodi da „oštećenog nije dozvoljeno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela koji je predmet postupka“. Također se navodi da nijedan dokaz koji se iznosi

⁵ Službeni glasnik RS, br. 13/10.

⁶ Službeni glasnik Brčko Distrikta, broj 44/11.

⁷ Službeni glasnik BiH, broj 11/12, Međunarodni ugovori.

da bi pokazao ranije seksualno iskustvo, ponašanje ili seksualnu orijentaciju oštećenog neće biti prihvatljiv.⁸

S obzirom na to da su seksualni delikti na štetu djece česti u krivičnoj praksi, ova odredba nije temeljno razjašnjena u smislu prethodne edukacije oštećenih maloljetnika i djece. Također je evidentno da niti jedan procesni zakon u Bosni i Hercegovini ne sadrži posebne odredbe o oštećenim maloljetnicima u postupcima koji se vode protiv punoljetnih učitelja krivičnih djela po uzoru npr. na Zakon o sudovima za mladež Republike Hrvatske. Tako dijete (osoba mlađa od 18 godina) žrtva ili oštećenik prema Zakonu o kaznenom postupku Republike Hrvatske ima više prava od odrasle osobe, a radi se o sljedećim pravima: pravo na opunomoćenika, tajnost podataka i isključenje javnosti (Peto-Kujundžić, 2012, s. 65).

Saslušanje maloljetnika kao svjedoka (u koje spadaju i kategorije do 14 godina - dijete) u Zakonima o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini ograničeno je posebnim uslovima koji se tiču uzrasta, statusa svjedoka (kao žrtve) i sposobnosti da shvati značaj odbijanja svjedočenja u slučajevima koji su propisani (što je čest slučaj kod incesta kada su žrtva i počinitelj u srodničkom odnosu). Moglo bi se nesumnjivo zaključiti da je funkcija svjedoka spojiva sa funkcijom oštećenog u procesnom smislu, ali oštećenik nužno i ne mora biti svjedok ako nema obavijesti o krivičnom djelu, počinitelju ili drugim važnim okolnostima.

Pomenuti Zakoni se niti u jednoj od odredbi ne pozivaju na tzv. "apsolutnu" nesposobnost svjedočenja, iz čega proizlazi da ne postoji osoba koja nije sposobna biti svjedok, pa se kao svjedoci pojavljuju maloljetne osobe, djeca ili duševno zaostale osobe. U svakom slučaju, dijete može biti svjedok u dobi u kojoj je sposobno percipirati, zapamtiti i iskazati (Peto-Kujundžić, 2012, s. 66). Relativna nesposobnost svjedočenja odnosi se na maloljetnu osobu u bliskom odnosu sa osumnjičenim, koja zbog svoje duševne razvijenosti nije u mogućnosti shvatiti značaj svog prava da ne svjedoči.⁹ Kad je u pitanju maloljetna osoba kao svjedok, onda je potrebno na odgovarajući način provjeriti i ocijeniti sposobnost shvatanja nesvjedočenja, uzimajući u obzir starosnu dob (dijete), sposobnost rasuđivanja i duševnu zrelost. Ta procjena može se ostvariti samostalno od strane procesnog organa ili uz pomoć stručne osobe (pedagoga) ili vještaka psihologa.

⁸ Član 279. stav 1. Zakona o krivičnom postupku FBiH, Službene novine Federacije BiH, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13.

⁹ Član 96. stav 1. tačka d. Zakona o krivičnom postupku FBiH. Službene novine Federacije BiH, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13.

Na maloljetnu osobu (analogno i na dijete) koja treba biti saslušana kao svjedok, primjenjuju se pravila koja se odnose na punoljetne svjedoke, osim u slučaju ograničenja propisanih u članu 96. stav 1. tačka d., članu 97. stav 1. tačka b., članu 100. stav 5. , članu 89. i članu 98. stav 5. ZKP FBiH. Zakon o krivičnom postupku FBiH u članu 100. u stavovima od 1-10 propisuje tok i način saslušanja svjedoka.

Odredbe koje treba uzeti u obzir prilikom saslušavanja djeteta kao svjedoka su sljedeće:

- usmeno davanje odgovora. Međutim, razvojne poteškoće govora mogu dovesti u upitnost ovu odredbu, te je iz tih razloga neophodno učešće stručnih osoba;
- dužnost na iskazivanje istine i upozorenje da je davanje lažnog iskaza krivično djelo, treba posmatrati u odnosu na prethodno izlaganje o sposobnosti djeteta da shvati značaj ovih radnji s obzirom na spol, uzrast i duševnu razvijenost;
- odredba stava 4. člana 100. ZKP FBiH apsolutno je prihvatljiva sa stanovišta položaja djeteta kao svjedoka jer određuje obazrivo postupanje, kako ispitivanje ne bi štetilo psihičkom stanju djeteta. Također se predviđa mogućnost učešća pedagoga ili druge stručne osobe;
- pravilo zabrane ispitivanja oštećenog kao žrtve o njegovom ranijem seksualnom životu je donijelo pozitivne promjene u procesnom položaju svjedoka - žrtve. Ako je takvo ispitivanje obavljeno, onda se na takvom iskazu ne može zasnivati sudska odluka;
- mogućnost saslušanja svjedoka - djeteta uređajima za prenos slike ili zvuka svakako je prilagođavanje potreba razvojnoj dobi djeteta, njegovom duševnom i tjelesnom stanju ali i drugim opravdanim interesima. Za vrijeme obavljanja saslušanja, dijete treba da se nalazi u odvojenoj prostoriji u odnosu na sud, vijeće, stranke i branitelja. Također je omogućeno ispitivanje svjedoka i izvan suda zbog njegovog duševnog stanja, u stanu ili drugom prostoru u kojem borave. Ovo rješenje naročito se može primijeniti prema djeci koja su oštećena krivičnim djelom spolni odnos sa djetetom ili srodnim djelom (Peto-Kujundžić, 2012, s. 68).

U kontekstu navedenog, može se pomenuti primjer zakonodavstva Novog Zelanda reformisanog 1989. godine, s izvjesnim novelacijama koje se odnose na zaštitu djece žrtava seksualnih delikata. Pomenuta rješenja dozvoljavaju upotrebu video traka kojim se istovremeno na audio i vizuelni način registruju dječiji iskazi (što omogućava da se takva traka koristi u kasnijim fazama postupka, čime se izbjegava forenzička psihoza i psihičko

traumiranje, kao i posebnog monitora postavljenog u sudnici koji reprodukuje iskaz djeteta iz druge prostorije, te upotrebu specijalnog stakla tzv. transparentnog ogledala (Škulić, 2004, s. 20).

U Njemačkoj postoje slična rješenja za ranjive svjedoke, ali se ispitivanje i snimanje vrši u istrazi i koristi se na glavnom pretresu. Interesantno je napomenuti da je uspostavljen institut „osobe od povjerenja“ (*berstand*) kao pasivnog subjekta koji može biti prisutan tokom ispitivanja djeteta i zastupati njegove interese u smislu razumijevanja pojedinih prava (Škulić, 2004, str. 20-21).

7. ISPITIVANJE OSUMNJIČENOG

Osumnjičeni je osoba za koju postoje osnovi sumnje da je počinila krivično djelo,¹⁰ a njegovo svojstvo usko je vezano za postojanje osnova sumnje¹¹ kao temeljnog pojma. U svakom konkretnom slučaju, ocjena postojanja osnova sumnje povjerena je ovlaštenom tužitelju (ZKP FBiH čl. 231.) i ovlaštenim službenim osobama koje preduzimaju potrebne mjere i radnje u slučaju saznanja da je izvršeno krivično djelo (čl. 234. ZKP FBiH). Veći stepen sumnje zasnovan na prikupljenim dokazima koji upućuju na zaključak da je izvršeno krivično djelo predstavlja osnovanu sumnju.¹²

Treba istaći da se pojam osumnjičene osobe ne ograničava samo na uži pojam učinitelja već se njegovo svojstvo prema odredbama Zakona o krivičnom postupku FBiH proširuje i na uloge saučinitelja, podstrekača ili pomagača. Navedeno se može prepoznati u odredbama čl. 86. stav 1. i člana 130. st. 1., u kojima se pominje nešto širi pojam: "osoba za koju postoje osnovi sumnje". Ovdje je važno istaći da krivično djelo spolni odnos sa djetetom spada u skupinu tzv. vlastoručnih krivičnih djela, kod kojih saučiniteljstvo nije moguće jer je djelo po prirodi takvo da se može učiniti samo i isključivim djelovanjem učinitelja (Srzentić, Stajić i Lazarević, 1988, s. 278).

Kompleksna pitanja ispitivanja osumnjičenog proizlaze iz činjenice da on najbolje zna činjenice o djelu koje mu se stavljaju na teret, ali je njegov interes da ne govori istinu ili da šuti, ako je to za njega povoljno. Radi se o problemu osumnjičenog kao „aktivnog“ dokaznog

¹⁰ Član 21. tačka a Zakona o krivičnom postupku FBiH, Službene novine Federacije BiH, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13.

¹¹ Osnovi sumnje ili osnovi podozrenja definisani su kao oblik vjerovatnosti koji se zasniva na određenim okolnostima, koje opet ukazuju na određene mogućnosti postojanja krivičnog djela i neke osobe kao mogućeg počinitelja (Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005b, s. 93).

¹² Član 21. stav 1. tačka m. Zakona o krivičnom postupku FBiH, Službene novine Federacije BiH, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13.

sredstva gdje on davanjem priznanja ustvari omogućava saznavanje istine. Postavlja se opravdanim pitanje da li predočavanje dokaza može stimulirati osumnjičenog na priznanje krivnje odnosno izvršenja krivičnog djela. Svakako treba naglasiti da priznanje osumnjičenog predstavlja vrlo složen problem i veoma sporno pitanje u krivičnom postupku o kojem postoji mnoštvo predrasuda i ekstremnih objašnjenja i tumačenja. Kako navode Modly i Korajlić (2002, s. 402), ako i dođe do priznanja, treba se ponašati kao da ono ne postoji.

S obzirom na različita stanovišta o shvatanju priznanja osumnjičenog, može se razlikovati sljedeća podjela priznanja (Modly i Korajlić, 2002, str. 508-509):

- izvansudsko priznanje (dato izvan krivičnog postupka, npr. policijskim organima);
- sudsko (dato u toku krivičnog postupka, sud, tužilaštvo);
- priznanje motivirano ličnim motivima i ona koja su rukovođena motivima usmjerenim na okolinu;
- potpuno (sudsko) i nepotpuno (djelimično);
- dobrovoljno (kada je osumnjičeni slobodno odlučio da prizna) i neizbježno (dato nakon predočavanja dokaza).

Potrebno je takođe ukazati i na to, da je položaj osumnjičenog u krivičnom postupku specifičan, a ta specifičnost iscrpljuje se kroz dvojako svojstvo, odnosno kroz položaj i ulogu ove osobe u krivičnom postupku (Ilić, 2001, s. 179). Naime, osumnjičeni može da nastupi u dvostrukoj ulozi, i to sa jedne strane kao subjekt krivičnog postupka koji sam može zastupati svoje interese (član 7. ZKP FBiH), a sa druge strane, kao osoba čiji iskaz, ako je uzet u propisanoj zakonskoj formi, služi kao dokaz u krivičnom postupku. Kao takav, iskaz osumnjičenog nedvojbeno predstavlja nepobitan izvor saznanja o činjenicama koje se utvrđuju u postupku (Ilić, 2001, s. 179).

Ispitivanje osumnjičenog predstavlja procesnu radnju kojom se pribavlja njegov iskaz (Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005b, s. 233) u formi priznanja, poricanja ili neke druge izjave odnosno pristajanja na tvrdnje optužbe o postojanju činjenica na njegovu štetu (Halilović, 2011, s. 21). Za svrsishodnu primjenu ispitivanja osumnjičenog nužno je poznavanje kriminalističkih pravila, s obzirom da iskaz ove osobe ima spoznajno, ali i jemstveno značenje. Imajući u vidu važnost iskaza osumnjičenog kao dokaza, i mogućnost intervencije koja zahvata područje njegovih osnovnih ličnih prava i sloboda, krivično pravo je ustanovilo instrumente odgovarajuće krivičnopravne zaštite. Tako se prava osumnjičene

osobe temelje na principima Evropske konvencije o ljudskim pravima¹³ čl. 3, 5, 6, 8, 13, i to u odnosu na lišenje slobode, aktivno pravo odbrane, branitelja, upotrebu jezika i pisma.

Iskaz osumnjičenog je personalni dokaz i sredstvo odbrane, ali može da bude i dokazno sredstvo iz razloga nedostatka drugih dokaza (kao što je slučaj kod krivičnog djela spolni odnos sa djetetom) pomoću kojeg se može provjeriti i ocijeniti indicijalni dokaz (Vodineć, 1970, s.154).

Ispitivanje osumnjičenog za krivično djelo spolni odnos sa djetetom može da predstavlja kompleksan postupak jer se radi o specifičnim kategorijama osoba. Na iskaz osumnjičenog mogu utjecati okolnosti koje se tiču njegove same ličnosti, ali i objektivne okolnosti koje su nastale kao rezultat djelovanja socijalnih vanjskih faktora (Sladović, 2001, s. 87). Treba istaći da osobe koje su osumnjičene za krivično djelo spolni odnos sa djetetom, rijetko priznaju djelo, njačešće osporavaju optužbe i pri tome najčešće glume šokiranost, čuđenje ili potupnu distanciranost u vezi sa optužbama o seksualnim aktivnostima sa djecom (Odeljan, 2009, s. 163). Međutim, bilo bi krajnje neprihvatljivo smatrati da je dobijanje priznanja isključivi cilj ispitivanja osumnjičenog (Vodineć, 1970, s. 154), odnosno, priznanje se može smatrati poželjnim samo radi upotpunjavanja dokaza ili kao sredstvo odbrane osumnjičenog. Dokazna snaga priznanja je u tome, što po pravilu, jedino krivac može da pruži podatke o svim pojedinostima krivičnog djela (Vodineć, 1970, s. 154).

Osumnjičeni također može, pored poricanja krivičnog djela, cijeli događaj interpretirati na drugačiji način, pa tako naprimjer navoditi da je impotentan, da je spolni odnos sa djetetom bio dobrovoljan ili da se u vrijeme događaja nalazio na drugom mjestu (Modly, 1998, s. 512). Osumnjičene osobe se također često brane da su bile u alkoholiziranom stranju, da se ne sjećaju događaja, ali u nekim situacijama dozvoljavaju mogućnost da se ipak "nešto desilo".

Ako je osumnjičena osoba pedofil, njegovi naponi u opravdavaanju svog ponašanja svode se na okrivljavanje žrtve, i to je prag do kojeg doseže njihova racionalizacija. Neki pak imaju „fantastične priče“ koje objašnjavaju njihovo ponašanje ili pak mogu tvrditi da nisu bili svjesni starosne dobi žrtve (Odeljan, 2009, s. 163).

Jedna o čestih činjenica koju osumnjičeni iznose u svoju odbranu jeste tvrdnja da ih je žrtva (dijete) zavela i započela seksualne aktivnosti ili da je žrtva promiskuitetnog ponašanja (Odeljan, 2009, s. 163). Ako se raspoláže jasnim i nepobitnim dokazima,

¹³ Evropska konvencija o ljudskim pravima , Službeni glasnik BiH broj 6/99

osumnjičeni može nastojati da umanju ono što je učinio u kvaliteti i kvantiteti, tvrdeći naprimjer da se to dogodilo jedanput ili dva puta, i da je samo grlio žrtvu (Odeljan, 2009, s. 163). Na kraju, kada iscrpi sve vidove osporavanja, učinitelj može da glumi mentalno oboljenje.

8. VJEŠTAČENJE

Ne umanjujući vrijednost ostalih polazišta i shvatanja pojma vještačenja, može se naglasiti da vještačenje predstavlja dokazno sredstvo s obzirom na posebnu na stručnu djelatnost koja se obavlja u propisanoj formi i proceduri. U tom smislu, treba naglasiti da iskaz vještaka u formi nalaza i mišljenja postaje dokaz tek kada ga tijelo postupka odnosno sud prihvati (Modly i Korajlić, 2002, s. 722). Neki autori, među kojima i Krivokapić (1997, s. 263), vještačenje određuju kao primjenu naučnih i tehničkih postupaka i metoda za utvrđivanje ili ocjenu neke važne činjenice, koja je od značaja za razjašnjavanje pojedinih pitanja u krivičnom postupku. Procesno pravna formulacija određuje vještačenje kao radnju dokazivanja kojom se pribavljaju činjenice važne za krivični postupak. Postupak vještačenja određuje se i kao zapažanje činjenica važnih za krivični postupak (Sijerčić-Čolić, 1999, str. 310).

O vještačenju se može govoriti kao o procesnoj radnji, u okviru koje vještak kao stručna osoba primjenjuje naučna i stručna znanja, vještine i metode u odnosu na činjenice koje su predmetom vještačenja. Naime, radi se o naučnoj interpretaciji materijalnih činjenica, promjena i okolnosti, bez obzira o kojem stadiju postupka se radi (Bojanić, 2011, s. 147). Za razliku od uviđaja, vještačenje podrazumijeva otkrivanje i utvrđivanje činjenica, neposrednim opažanjem uz korištenje posebnih stručnih znanja iz oblasti naučnih i tehničkih dostignuća (Stevanović, 1976; cit. u Bojanić, 2010, s. 120).

Može se primijetiti da postoje najmanje tri grupe razloga zbog kojih se poduzima vještačenje, a to su: saopštavanje opštih stavova struke, konkretne procesne činjenice i posebno poznavanje stvari (Savjet/Vijeće Evrope, Evropska komisija, 2005b, s. 283). Zakonski okviri u kojima je moguće djelovanje vještaka u krivičnom postupku nalaze se u odredbama Zakona o krivičnom postupku FBiH.¹⁴ Ovaj Zakon u odjeljku VII (Vještačenje) ne određuje definiciju vještačenja, ali u članu 109. propisuje da je uslov za određivanje vještačenja utvrđivanje ili ocjena neke važne činjenice o kojoj treba pribaviti nalaz i mišljenje

¹⁴ Zakon o krivičnom postupku FBiH, *Službene novine Federacije BiH*, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13.

osobe koja raspolaže posebnim stručnim znanjem. Vještačenje naređuje sud ili tužilac u propisanoj formi,¹⁵ a za vještaka se ne može odrediti osoba koja ne može biti saslušana kao svjedok ili osoba koja je oslobođena dužnosti svjedočenja, kao niti osoba oštećena krivičnim djelom.¹⁶

Zbog okolnosti iz kojih proizilazi traseološki deficit i nedostatak materijalnih izvora informacija krivični postupak se velikim dijelom oslanja na rezultate praktičnih vještačenja, dok je na glavnoj raspravi moguće vještačenje na osnovu određene relevantne dokumentacije (Bojanić, 2010, s. 119).

Bojanić (2010, str. 119-124) posebno ukazuje na nekoliko primarnih oblika vještačenja. Radi se o sljedećim: psihijatrijska vještačenja, vještačenja tjelesnih povreda, tjelesni pregled i druge liječničke radnje, i DNK vještačenja. Pored navedenih, ovdje treba ukazati i na traseološka vještačenja koja se mogu poduzeti radi rješavanja identifikacionih i dijagnostičkih problema kod krivičnog djela silovanja i krivičnog djela spolni odnos sa djetetom, kao i na biološka vještačenja na osnovu kojih se može utvrditi identitet ostavioca traga. Kao specifična vrsta vještačenja kod silovanja, mogu se pojaviti vještačenja briseva iz rodnice, čmara ili usta, ali i botanička vještačenja. Prikupljeni i uzeti uzorci sa žrtve i napadača, kao i sa lica mjesta, predstavljaju itekako vjerodostojan dokaz u rasvjetljavanju ovog teškog seksualnog zločina (Ramljak, 1999).

Nadalje, treba naglasiti da su psihološka vještačenja izuzetno bitna, a mogu se poduzeti u cilju ocjene vjerodostojnosti iskaza osoba, kako bi se dobila ocjena njihove psihološke razvijenosti ili postojanja nekih mentalnih poremećaja. Psihološka vještačenja najčešće se primjenjuju u odnosu na žrtvu, učinitelja i svjedoka (Bojanić, 2010, s. 122). Treba znati da ponašanje velikog broja seksualnih prijestupnika može biti povezano sa prisustvom devijantnih seksualnih fantazija ili sa parafilijom (Gajić i sar., 2005, s. 64). Jedan od osnovnih problema koji se javlja u vezi sa psihološkim vještačenjem osumnjičenog za krivično djelo spolni odnos sa djetetom, jeste ocjena njegovog duševnog stanja u odnosu na spoznaju nedovoljne mentalne razvijenosti žrtve (djeteta), te da li je upravo tu okolnost iskoristio da izvrši spolni odnos ili sa njim izjednačenu spolnu radnju (Bojanić, 2010, s. 122).

U Zakonu o krivičnom postupku Federacije BiH navedena su obavezna vještačenja koja spadaju u sudskomedicinska vještačenja, a između ostalih, i ona koja se mogu odrediti u slučajevima sumnje na neko od krivičnih djela protiv spolne slobode i morala. Može se

¹⁵ Član 110. stav 1. Zakona o krivičnom postupku FBiH.

¹⁶ Član 112, stav 1. Zakona o krivičnom postupku FB iH.

primijetiti da su to vještačenja tjelesnih ozljeda (član 122. ZKP FBiH), tjelesni pregled i druge radnje, a koji obuhvata i pregled osumnjičenog i oštećenog (član 123. ZKP FBiH), te psihijatrijsko vještačenje koje se odnosi na utvrđivanje uračunljivosti osumnjičenog (Sijerčić-Čolić, 2005, s. 339). Pored navedenih, iz opusa obaveznih vještačenja može se poduzeti i analiza dezoksiribonukleinske kiseline (DNK) ukoliko je to neophodno za određivanje identiteta ili činjenice da li otkriveni tragovi materija potiču od osumnjičene osobe.¹⁷

9. PREPOZNAVANJE

Prepoznavanje osoba ima različite modalitete u zavisnosti od faze krivičnog postupka u kojem se poduzima, tako da ova djelatnost može biti poduzeta od strane policijskih tijela u toku kriminalističke obrade, zatim u toku istrage kao radnja dokazivanja¹⁸ i nakon podizanja optužnice (u toku glavnog pretresa). Najčešće se radi o prepoznavanju osumnjičenih osoba od strane oštećenog – djeteta ili od strane svjedoka i drugih osoba koje su u neposrednoj vezi sa krivičnim događajem (npr. prepoznavanje očevidaca od strane drugih očevidaca).

Opšti pojam prepoznavanja (agnoscije) osobe sadrži obilježja operativno-taktičke radnje, ali i radnje dokazivanja u obliku predočavanja svjedoku-očevicu ili oštećenom licu, osobe koja je osumnjičena (Vodinelic, 1970, s. 135). Obično se dešava da svjedoci ili žrtve daju lični opis osumnjičenog za kojim se preduzimaju mjere potrage. Problem može nastati kod dugotrajnog traganja za osumnjičenim uslijed protoka vremena (praznine u sjećanju), neopuzdanosti opisa, fiziološke sličnosti (stvarne i zamišljene), što može dovesti do upitnosti ove radnje u svim fazama (Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005b, s. 264). Naročito treba ukazati na potrebu da se prepoznavanje obavi blagovremeno još u početnoj fazi istrage, jer kod zakašnjelih prepoznavanja može postojati opasnost od pogrešnog prepoznavanja (Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005b, s. 263).

Različitost zapažanja opisa osobe (osumnjičenog) uslovljena je sposobnošću osobe (pretpostavljenog svjedoka ili žrtve koja će izvršiti prepoznavanje) da uoči pojavu kao cjelinu. Prije svega, takav proces se kreće samo u okviru onoga što se može izraziti riječima i u mjeri u kojoj to dozvoljava govor, putem sposobnosti sjećanja. U praksi se može desiti da svjedok tačno i precizno opisuje osumnjičenog, ali ga teško prepoznaje i obratno. Postoji čitav spektar faktora koji utječu na vjerodostojnost prepoznavanja, kao što su afekt koji

¹⁷ Član 127. Zakona o krivičnom postupku FBiH, *Službene novine Federacije BiH*, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13.

¹⁸ Član 99. stav 3. Zakona o krivičnom postupku FBiH, *Službene novine Federacije BiH*, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13.

osjećajno boji prepoznavanje, emotivno stanje koje počiva na utisku već viđenog, sposobnost pamćenja, reprodukcija, zapažanja karakterističnih detalja, itd. (Modly i Korajlić, 2002, s. 489). U ranijim izlaganjima elaborirane su specifične osobine djeteta kao ličnosti i kao žrtve, te ograničenja u pogledu sposobnosti shvatanja značaja radnje svjedočenja, a koja se analogno odredbama ZKP BiH primjenjuje i slučajevima radnje prepoznavanja.

Na pretpostavljene svjedoke u toku kriminalističke obrade prilikom provođenja radnje prepoznavanja osumnjičenog, primjenjuje se standardna kriminalistička procedura, koja dozvoljava i terenski i stacionirani oblik prepoznavanja (Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005b, str. 262-263). Ovaj drugi oblik, može se vršiti u policijskim stanicama koje imaju posebne prostorije za prepoznavanje osoba. Treba napomenuti da princip „izbornosti kod prepoznavanja“ preporučuje neposredno prepoznavanje u kojem se predočava od 3-7 osoba istovremeno (Modly i Korajlić, 2002, s. 489) odnosno najmanje pet osoba (Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005b, s. 263). Radi dokazne vrijednosti radnje, od osumnjičenog se traži izričita saglasnost, i u tom slučaju može mu se omogućiti prisustvo branitelja. Prije prepoznavanja, od svjedoka ili druge osobe koja vrši prepoznavanje (u toku istrage) obavezno će se zatražiti da opiše osobu koju treba identifikovati (to ne mora biti osumnjičeni) i da navede znakove po kojima se ta osoba razlikuje od drugih. Pretpostavke za uspješno prepoznavanje i otklanjanje kontradiktornih činjenica jesu podešavanje približnih uslova koji su vladali u vrijeme izvršenja krivičnog djela i opšti status osoba koje se prepoznaju, kao što su visina, starosna dob, garderoba i drugo (Vodinić, 1970, str. 139-140). Osim naprijed navedenog neposrednog prepoznavanja osoba, u kriminalističkoj praksi poznata su i prepoznavanja na osnovu fotografija, koje je izuzetno prihvatljiv metod ako su u pitanju djeca – žrtve seksualnog delikta, zatim putem izrađenih skica i crteža ili fotorobota, te putem video projekcije.

Jedno od propisanih pravila koja se odnose na prepoznavanje osumnjičene osobe od strane djeteta pretpostavlja uslove u kojima se potpuno onemogućava da osumnjičena osoba vidi maloljetno lice (član 188. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku¹⁹). Prepoznavanje osumnjičenog putem djece, može se smatrati samo kao relativno pouzdano, i ne bi trebalo predstavljati jedini dokaz, posebno kod seksualnih delikata (Vodinić, 1970, s. 161). Ovo iz razloga, što kada je riječ o djetetu kao žrtvi, posljedice seksualnog zlostavljanja djeteta mogu biti veoma destruktivne, a mogu se manifestovati prije svega kao fizičke i psihološke (Ćorić, Buljan-Flander i Štimac, 2009, s 3). Psihološke posljedice kod seksualno

¹⁹ Službeni glasnik Republike Srpske, broj 48/03.

zlostavljane djece izražene su kao osjećaj stigmatizacije, krivnje, srama, tuge, izolacije, nemoći, nesigurnosti, straha za vlastitu sigurnost i sumnjičavost (Sesar, 2009, s. 624). Stoga ova psihološka stanja mogu imati utjecaj na dijete (žrtvu) u toku prepoznavanja osumnjičene osobe, i na taj način dovesti u pitanje vjerodostojnost prepoznavanja (Vodinelić, 1970, s. 137).

Kako bi se otklonio utjecaj navedenih faktora kod djeteta žrtve spolnog zlostavljanja, koje treba da pristupi radnji prepoznavanja učinitelja, potrebno je izvršiti adekvatnu pripremu djeteta. Zahtjev za pripremom djeteta za prepoznavanje učinitelja može biti opravdan i zbog izbjegavanja dodatne viktimizacije djeteta (Buljan-Flander, 2012, str. 27-28). Stoga, u prvi plan pripreme, treba staviti učešće stručnih osoba vanpravne struke, prije svega djelatnika centara za socijalni rad (koji treba da učestvuju u pripremi, zaštiti i praćenju svjedoka – djeteta koje je žrtva spolnog zlostavljanja). Također, svim tijelima koja na bilo koji način učestvuju u krivičnom postupku, nalaže se, da sa djecom i maloljetnicima postupaju na posebno obazriv način, imajući u vidu njihovu starosnu dob, osobnost, obrazovanje i prilike u kojima žive, kako bi se bar donekle neutralisali negativni efekti koje djeca trpe i izbjegle moguće štetne posljedice za njihov psiho-fizički razvoj (Svrben, 2012, str. 45-46). Podrška stručnih osoba centara za socijalni rad u pripremi svjedoka, neophodna je i radi davanja same podrške djetetu prilikom prepoznavanja kao jednog vida svjedočenja, odnosno stvaranja osjećaja sigurnosti kod djeteta. Takva podrška podrazumijeva uključivanje stručnih osoba kod prvih radnji koje se poduzimaju u policijskoj stanici (Svrben, 2012, s. 46). Međutim, u pojedinim prilikama nije moguće izvršiti adekvatnu pripremu djeteta, a razlog za to je obično nepostojane potrebnog vremena za pripremu (u slučaju incesta kada je učinitelj jedan od roditelja). Prije prepoznavanja, preporučuje se da dijete razgleda prostoriju u kojoj će se ova radnja provesti. Također, stručna osoba tokom prepoznavanja treba da pruža verbalnu i neverbalnu podršku djetetu, i to u mjeri u kojoj neće dovesti u pitanje objektivnost prepoznavanja.

Kod krivičnog djela spolni odnos sa djetetom, pored prepoznavanja osoba, jedno od važnijih je i prepoznavanje mjesta događaja od strane svjedoka - žrtve i prepoznavanje vozila ili predmeta. Treba istaći da prepoznavanje osoba i predmeta predstavlja poseban vid svjedočenja koje za sud nije obavezno, i cijeni se prema okolnostima slučaja (Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005b, s. 263).

ZAKLJUČAK

Dokazivanje krivičnog djela spolni odnos sa djetetom predstavlja neupitno veliki izazov kako za tijela gonjenja tako i za pravosudne organe čija uloga da tokom istrage i u kasnijim fazama krivičnog postupka predstave, ocijene i izvedu sve relevantne dokaze na osnovu kojih će zasnovati svoju odluku. S druge strane kvalitetno i zakonito prikupljanje dokaza posebno u predkrivičnom dijelu postupka u interakciji je sa angažmanom policijskih tijela kao nosilaca aktivnosti radnji dokazivanja koje su im povjerene. U tom smislu potrebno je naglasiti da se kredibilnost dokaza obezbjeđuje već u početnoj fazi istrage, odnosno od momenta primjene mjera i aktivnosti prvog zahvata ili prve intervencije, gdje je važan faktor i vrijeme u kojem će se ovi sadržaji provoditi. Kao važan princip kojim se treba rukovoditi tokom prikupljanja i eksploatacije dokaza na koje upućujemo jeste dosljedna primjena i afirmacija načela zakonitosti. Riječ je o načelu koje po svom sadržaju čini okosnicu krivičnog postupka i ključni je faktor u planiranju i kreiranju krivične istrage, čime se stvaraju pretpostavke za zakonit tok krivičnog postupka. Princip zakonitosti dosljedno naglašava pravila koja trebaju osigurati da niko nevin ne bude osuđen, a da se učinitelju izrekne krivičnopravna sankcija pod uslovima koje predviđa krivični zakon.

Analiza izložene tematike upućuje na potrebu konkretne formalizacije dokaznih procedura koje će se poduzimati kod krivičnog djela spolni odnos sa djetetom. Sektor pravosuđa kao segment formalne društvene kontrole trebao bi imati u vidu kriminalno-političke razloge kod donošenja strategija i reformskih zahvata procesnog zakonodavstva u odnosu na djecu kao žrtve spolnog zlostavljanja. To bi se postiglo prilagođavanjem određenih procesnih pravila, specijalizacijom maloljetničkog pravosuđa koje bi u svom opusu obuhvatalo i krivična djela učinjena na štetu djece, te u otklanjanju okolnosti koje doprinose odugovlačenju postupka u navedenim predmetima. Posebno se naglašava potreba usklađivanja dobne granice djeteta prema međunarodnim konvencijama, kao i pomjeranje granica rokova zastarjelosti krivičnog gonjenja za krivična djela protiv spolnog integriteta djeteta.

LITERATURA

- [1] Ajduković, M. (1995). Psiholojski aspekti donošenja odluka u kaznenom postupku. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 2, 2/1995, 292-307.
- [2] Bayer, V. (1995). *Kazneno procesno pravo-odabrana poglavlja*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova.

- [3] Bojanić, N. (2007). *Kriminalistička procedura istraživanja kod krivičnog djela Silovanje*. Doktorska disertacija. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
- [4] Bojanić, N. (2010). Uloga vještačenja u donošenju adekvatne sudske odluke kod krivičnog djela silovanja kao delikta nasilja. *Kriminalističke teme*, X, br.3-4, str. 119-134.
- [5] Bojanić, N. (2011). *Primijenjena forenzika*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
- [6] Buljan-Flander, G. (2012). Razotkrivanje seksualnog zlostavljanja-stigma ili šansa za dijete. *Zbornik priopćenja sa stručnih skupova pravobraniteljice za djecu*, 25-28
- [7] Čorić, V., Buljan-Flander, G., Štimac, D. (2009). Seksualno zlostavljanje djece-Dijagnostička obrada i čimbenici koji utječu na otkrivanje. Dostupno na www.hrcaak.srce.hr/fille/55417. Preuzeto 29.10.2013.god.
- [8] Deljković, I. (2012a). *Kriminalistički spoznajni proces: utvrđivanje i provjeravanje alibija*. Sarajevo: Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu.
- [9] Gajić, Z., Mišić-Pavkov, G., Kovačević, S., Cvijanović, M. (2005). Silovanje u sudsko-medicinskom vještačenju. *Aktuelnosti iz neurologije, psihijatrije i graničnih područja*, XIII, 1-2, 63-66
- [10] Gorkić, S. (1972). *O tragovima biološkog porijekla u kriminalističkoj obradi*. Beograd: Stručna biblioteka SJB.
- [11] Gorkić, S. (1981). *Medicinska kriminalistika*. Beograd: Privredna štampa.
- [12] Grahovac, N. (2010). *Djeca imaju pravo na zaštitu od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja*. Poseban izvještaj broj:419/10. Banja Luka: Ombudsman za djecu Republike Srpske.
- [13] Grozdanić, V., Sršen, Z. (2011). Kaznenopravni odgovor na seksualno nasilje. *Riječki teološki časopis*, 19, 2, 313-334.
- [14] Halilović, H. (2012). Dokazi u savremenom krivičnom postupku (Poglavlje V), str.143-158. U: Korajlić, N. (2012). *Istraživanje krivičnih djela*. Sarajevo: Pravni fakultet.
- [15] Halilović, H. (2011). *Dokazno pravo u krivičnom postupku*. Skripta. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
- [16] Halilović, H. (2010). *Predmeti i tragovi kao izvor saznanja o odlučnim činjenicama u krivičnom postupku*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
- [17] Horvat, M., Jagetić, V. i Vrečko, I. (2007). *Kretanje broja prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba za kazneno djelo silovanja us osvrst na specifičnosti djela*. Preuzeto sa: http://www.zenska-mreza.hr/Izjave/silovanje_kz.htm, 10.12.2013.
- [18] Ignjatović, Đ. (2005). *Kriminologija*. Beograd: Službeni glasnik.
- [19] Ilić, M. (2001). *Krivično procesno pravo*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Sarajevo: Pravni fakultet.
- [20] Krivokapić, V. (1997). *Kriminalistička taktika III*. Beograd: Policijska akademija.
- [21] Modly, D. (1998). *Kriminalistička metodika*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
- [22] Modly, D., Korajlić, N. (2002). *Kriminalistički riječnik*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj.
- [23] Odeljan, R. (2009). Način počinjenja seksualnih delikata na štetu djece. *Policijska i sigurnost*, 2, 155-165.
- [24] Petö-Kujundžić, L. (2012). Dijete oštećenik ili svjedok. *Zbornik priopćenja sa stručnih skupova pravobraniteljice za djecu*. Zagreb: Pravobraniteljica za djecu, 65-70.
- [25] Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija (2005b). *Komentari zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija.
- [26] Sijerčić-Čolić, H. (2005). *Krivično procesno pravo*, Knjiga I. Sarajevo: Pravni fakultet.
- [27] Sladović, B. (2001). Spolno zlostavljanje djece. *Dijete i društvo*, 3 (1-2), 83-101.
- [27] Srzentić, N., Stajić A., Lazarević, Lj. (1988). *Krivično pravo SFRJ*. Beograd: Savremena administracija.
- [28] Svrben, K. (2012). Važnost uloge centra za socijalnu skrb u priprijeti, zaštiti i praćenju svjedoka. *Zbornik radova sa stručnih skupova pravobranitelja za djecu*, 45-50.
- [29] Škulić, M. (2004). *Jedan pogled na položaj oštećenog u krivičnom postupku za krivična djela organizovanog kriminaliteta*. Preuzeto sa <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2004/1450-66370401017S.pdf>
- [30] Vodinelić, V. (1970). *Kriminalistika*. Beograd: Prosveta.

[31] Živković, S. (2010). Sudski postupak-djeca žrtve seksualnog zlostavljanja, saslušanje žrtve, svjedoci, državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH. *Zbornik radova sa godišnje konferencije mreže ombudsmena za djecu Jugoistočne Evrope*, 45-56.

Pravni propisi

- Zakon o krivičnom postupku FBiH, Službene novine Federacije BiH, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13.

Saban Nurić PhD

Rusmir Kozaric, master of criminalistics

SPECIFICS OF PROVING THE CRIMINAL OFFENCE OF SEXUAL ABUSEMENT OF A CHILD

Summary

The issues of sexual abuse of child was always an actual problem which requires continuously and permanently to indicate both from scientific and expert opinions and to indicate on character of this problem within the community. In Bosnia and Herzegovina in last few years the criminal offence of sexual abuse of a child reached a very notable importance which is a result of certain researches in this area but also an active engagement from NGO organizations and Ombudsmen for children especially in Serb Republic. Sexual intercourse with child has to be observed in the context of the term sexual abuse of a child because his integral part is also the real consequence, so it is almost impossible to speak about relation of these two shapes but about revitalization of one special segment in form of a specific criminal offence. In fact it is about a problem which impinge in the deepest sphere of a child apropos their sexual integrity which is manifested in most perfidious shapes.

The objective of this work is directed on systematic approach of proving the criminal offence sexual abuse of a child. The title of the offence is directing us on actuality of problematics for the criminal offence sexual abuse of a child, in which as the most extreme part appears to be a direct sexual intercourse with a child as one of the most perfidious shape. The need of structuring and nomination of certain actions of proving in criminal proceedings arises from a fact that modalities of executing this criminal offence are different and that there are modified shapes permanently appearing. It is advisable to mention that progress of information and virtual technologies had gave possibilities to perpetrators of this criminal offence to create refined forms of executing this criminal offence with elements of perfidious and in some cases aberrantly behaviour. Such modalities are sensitive and variable, subject to time and spatial dimensions, with presented situational deficit and absence of material evidence. Proving the criminal offence of sexual abuse of a child is a specific procedure in which there is no conventional evidence, so the brunt of proving is directed to personal sources of proving, medical expert testimony, identification etc. which can in finally bring to different difficulties with court decision, needless victimization of child (as victim) through repeating the testimony and hearings, confrontation with suspect etc..

Key words: proving, evidence, child, medical examination, suspect, expert testimony